

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ПРЕЗИДЕНТИНИН
АЛДЫНДАГЫ МАМЛЕКЕТТИК БАШКАРУУ АКАДЕМИЯСЫ
ЖАНА Б. ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ - ОРУС СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ**

*Кол жазма укугунда
УДК:316. 356.2*

ТҮМӨНБАЕВА ГҮЛҮМКАН БАЙЫШОВНА

**ЗАМАНБАП ШААРДЫК ҮЙ-БҮЛӨНҮН
СОЦИАЛДЫК КӨЙГӨЙЛӨРҮ**

(түштүк Кыргызстандын Ош, Жалал-Абад,
Кызыл-Кыя шаарларынын мисалында)

Адистиги: 22.00.04 – социалдык структура,
социалдык институттар жана процесстер

социология илимдеринин кандидаты окумуштуу даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т Ы

Бишкек – 2018

Диссертация Ош мамлекеттик университетинин философия жана саясат таануу кафедрасында аткарылган.

Илимий жетекчи: философия илимдеринин доктору,
социология илимдеринин профессору
Исаев Кусеин

Расмий оппоненттер: философия илимдеринин доктору,
социология илимдеринин профессору
Нурова Саида Сулеймановна

социология илимдеринин кандидаты, доцент
Шайдуллаева Топчугул Жолдошевна

Жетектөөчү уюм: Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук
Университетинин социология жана социалдык
иштер кафедрасы,
Бишкек ш. Фрунзе көчөсү, 547

Коргоо “25 ” майда 2018-жылы саат. 14.00 өтөт.

Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы мамлекеттик башкаруу Академиясынын жана Б. Ельцин атындагы Кыргыз-Орус Славян университетинин социология жана саясат таануу илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертацияларды коргоо Д **23.17.559** Диссертациялык кеңешинин отурумунда өткөрүлөт. Дареги: Бишкек ш. :Панфилова көчөсү, 237

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы мамлекеттик башкаруу Академиясынын илимий китепканасынан жана <http://www.arap.kg/> сайтынан таанышса болот. Дареги: Бишкек ш. :Панфилова көчөсү, 237, 1 корпус

Автореферат “ ____ ” _____ 2018-ж.таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы
саясий илимдеринин кандидаты

Абдыраманова Ч.Ш.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөдөгү теманын актуалдуулугу. Социология илиминде үй-бүлөнү изилдөө көйгөйү эч качан өзүнүн актуалдуулугун жоготпойт жана жалпысынан узак жана туруктуу салтка ээ.

Коомчулуктагы негиздүү өзгөрүүлөр үй-бүлөнүн өнүгүшүнө кыйынчылыктарды туудурат. Заманбап шаардык үй-бүлө социалдык топ катары бардык социалдык абалдын өзгөрүүлөрүнө кабылып, ал үй-бүлө тиричилигине таасирин тийгизет. Шаардын өзгөрүп турган жашоо шарттарында үй-бүлө көпчүлүк убакта өзүнүн негизги социалдык функцияларын аткарабай келет, ал эле эмес заманбап шаар чөйрөсүндө кээде, ата-энеси экөө бирдей иш менен камсыз болуп туруп, бирок өздөрүнүн балдарына социалдык-коопсуздук тиричилик каражаттарына минималдуу шарт түзүп берүүгө жөндөмү жок болгондуктан, бүгүнкү күндө үй-бүлө өз алдынча институт катары өзүн-өзү сактап калуу жана бекемдөө көйгөйүнүн алдында турат.

Үй-бүлө институтуна, массалык маалымат каражаттары аркылуу, батыштын терс тенденцияларынын таасири көбөйүп келе жаткандыгын эске алышыбыз керек: көп балалуу үй-бүлө багыты жоголууда, никенин альтернативдүү түрү жайылтылууда, жалпы кабыл алынган үй-бүлө жана нике баалуулуктары өзгөрүүдө, көпчүлүк адамдар биринчи орунга жеке көз карандысыздыгын, билимди, карьера жасоону жана материалдык жетишкендикти коюуда. Өсүп келе жаткан муундун, жаштардын, балдардын арасындагы кылмыштуулуктун көбөйүшү үй-бүлөдөгү зордук-зомбулуктун өсүшү, жана девианттык жүрүм-турумдун жайылуусу социалдашууну жана тарбия функцияларынын аткарылбай жаткандыгын айтып турат. Ажырашуунун жогорку деңгээлде болуусу, бул өз учурунда өтө кооптуу абал, себеби үй-бүлө «түзүүнүн» деңгээли жылдан жылга алардын «бузулуу» деңгээлине караганда алдыга осүү нугу жогору. Никесиз жана никеге чейин бирге жашоо тенденциялары менен катар(улуттук менталитетке жана этно каада-салттык баалуулуктарга дал келбеген) аз балалуулук жана репродуктивдүү жаш курактагы аялдардын массалык миграциясы өтө жагымсыз демографиялык абалды түзүүдө. Заманбап мамлекеттик саясаттын аймактардын өнүгүшүнө күчөтүлгөн түрдө көңүл бөлүүсү диссертациянын темасын актуалдаштырат, себеби бул иш Кыргызстандын түштүк аймагындагы шаардык үй-бүлөнү изилдөөгө арналат.

Бирок себебин талдабастан, бул социалдык институттун объективдүү тенденцияларынын өнүгүшүнө маани бербестен, анын жаңылануу жана өнүгүү механизмдерин ачып көрсөтпөстөн үй-бүлөдөгү заманбап социалдык көйгөйлөрдүн келип чыгуусун чечүү мүмкүн эмес.

Теоретикалык эле эмес, практикалык мааниге ээ болгон дал ушул жагдайлар диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугуна себеп болот.

Изилдөөнүн максаты: коомду трансформациялоо процессинде азыркы шаардык үй-бүлөнүн негизги проблемаларын ачып көрсөтүү жана алардын чечүү жолдорун практикада негиздөө.

Жогоруда белгиленген изилдөө максатына жетишүү төмөнкү **маселелерди** чечүү менен камсыздалат:

- социалдык институт катары үй-бүлөнүн аракет кылуу жана өнүгүү теориясын жана практикасын талдоо;
- шаардык үй-бүлөлөрдүн тиричилик аракетин таанууда теориялык-методикалык жолдорун аныктоо;
- азыркы шарттардагы шаардык үй-бүлөлөрдүн социалдык проблемаларын аныктоо;
- кээ бир социалдык проблемаларды жеңүү үчүн уюштуруу-башкаруучулук чечүүнүн жаңы формаларын жана методдорун сунуштоо, алардын натыйжалуулугун практикада текшерүү;
- шаардын жашоо нугунда үй-бүлөлүк мамилелерди бекемдөө максатында практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы Кыргыз Республикасында биринчи жолу үй-бүлө социалдык институт катары:

- бир жагынан, анын тиричилик аракети социалдык шарттарда системалык-комплексдик негизде изилденет, экинчи жагынан – материалдык, психологиялык, тиричилик жана башка факторлордун үй-бүлөдөгү өз ара мамилелердин деңгээлине таасири;

- базар экономикасынын шарттарында коомдун трансформация мезгилиндеги заманбап шаардык үй-бүлө кризисинин спецификасы аныкталган;

- заманбап коомдук баскычта үй-бүлөнүн негизги функционалдашуу жана өнүгүү тенденциялары аныкталган, анын ичинен жаш үй-бүлөлөрдүн шаардык турмуш шарттарына “ыңгайлашуусу” ;

- ички үй-бүлөлүк мамилелерде аракеттин кээ бир “механизмдери” ачып көрсөтүлгөн.

Диссертациянын темасынын илимий программалар менен байланышы. Изилдөө Ош мамлекеттик университетинин 1990-2016-жылдардагы илимий-изилдөө иштеринин планынын алкагында аткарылган.

Алынган жыйынтыктардын тажрыйбалык мааниси. Шаардык үй-бүлөнүн азыркы абалы жөнүндөгү маалыматтарды жана билимдерди кеңейтүүдө; аны бекемдөө көйгөйлөрүндө; анын баалуулуктарын жаңылоо жана өнүктүрүүдө; шаар турмушунун шарттарында жаш үй-

бүлөлөрдү курчаган чындыкка жана бири бирине ачып көрсөтүлгөн “ыңгайлашуу” мезгили, аны жетектөө биздин өлкөдө мамлекеттик үй-бүлө саясатынын калыптануусунун негизги принциптерин иштеп чыгууда, анын идеологиясын аныктоодо, ошонун ичинде “Жаңы доорго 40 кадам” мамлекеттик Программасын ишке ашырууда натыйжасын жогорулаткандыгы.

Диссертациянын материалдары үй-бүлөнү пландоодо, демографиялык маалыматтарды түзүүдө, гендердик саясат боюнча атайын курстарды өтүүдө, үй-бүлө жана үй-бүлөлүк өз ара мамилелердин программаларын иштеп чыгууда, социология, үй-бүлө социологиясы, социалдык психология, мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу, жогорку окуу жайларда педагогиканы окутууда, ошондой эле мектеп билим берүүсүндө жана социалдык иштер практикасында пайдаланылышы мүмкүн.

Изилдөөдө алынган теориялык жана эмпирикалык ушул социалдык эксперименталдык изилдөөдөн алынган иштеп чыгуулар жаштарды никеге даярдоодо мамлекеттик программаны ишке ашырууда оң ролун ойноосу мүмкүн. Бул никеге туруп жаткан жаш жубайларга үй-бүлөдө сергек адепдик - психологиялык климатты түзүү, үй-бүлө мүчөлөрүнүн ортосунда жакшы өз ара мамилелерди калыптандыруу, жубайлар ортосунда мамиле кылуу маданиятынын жогорку деңгээлин колдоо, үй-бүлөлүк карама-каршылыкты чечүүнүн натыйжалуу усулдарын окутуу, чыр-чатак абалынан чыгууга жардам берет.

Алынган жыйынтыктардын экономикалык маанилүүлүгү үй-бүлөнүн өзүн сактоону түшүнүүсү менен аныкталат, ага анын эмгектик ишмердик фактысынын болуусу олуттуу таасирин тийгизет, демек, үй-бүлө мүчөлөрү жана алардын бакубат жашоосу, коомдо өндүрүштүк-экономикалык күчтүн бирдиги катары аныкталат.

Коргоого алып чыга турган диссертациянын негизги жоболору изилдөөдөн алынган төмөнкү жыйынтыктары менен аныкталат:

1. Жаш окумуштуулардын андан ары өнүгүү илимий деңгээли үй-бүлөнүн түптөлүү жана өнүгүү тарыхын терең изилдөөнү талап кылат.

2. Социологияда азыркы мезгил үй-бүлөнү ата мекендик изилдөөчүлөрдөн жергиликтүү мисалдардын негизинде көңүл бурулушун талап кылат.

3. Коомдук трансформация мезгилинде, эгер биздин өлкөдө шаардык шарттарда үй-бүлө түзүү процесси жылдан жылга “арифметикалык жактан” көбөйсө, ал эми ажырашуулар – “геометрикалык” жактан өнүгүүдө. Бул социологиялык маалымат мамлекет менен коомчулуктун ушул проблеманы жеңүүдө болгон татаал жагдайды түшүнүү жана иш жүзүндө тезинен аракет кылуу үчүн өтө мааниге ээ болот.

4. Базар экономикасынын түптөлүшүндө (көптөгөн, алгачкы, социалдык-экономикалык, турмуш-тиричилик жана башка көйгөйлөрдүн айынан) мамлекет үй-бүлөнүн көптөгөн социалдык көйгөйлөрүн натыйжалуу чечкенге жетиштүү ресурстарга ээ эместиги анын муктаждыгына жеткишсиз баамдоо позициясында мыйзам ченемдүү кала берет. Ошондуктан, үй-бүлө институту “өзү жашап кетүүгө” багыт алып, демек, коомдо муундардын экзистенционалдык калыбына келтирүүгө багыт алат.

5. Үй-бүлөлүк кризисти жеңүү же болбосо, жеңилдетүүнүн жолу болуп адамдын күнүмдүк жүрүм-турумунун позитивдүү негизин калыптандыруу үчүн анын турмуштундагы шаардык шарттарын жана жубайлардын бири бирине “ыңгайлашуу” мезгилиндеги “маалыматтык билим берүү алуу”, “активдештирүү”, “тынымсыз жөнгө салуу” жана “уюштуруудагы башкаруу” механизмдерине негизделген үй-бүлөгө таасир этүүчү биз сунушталган жоболор.

Издөнүүчүнүн жеке салымы изилденип жаткан көйгөйдү чечүүдө ишти өз алдынча аткаруусунда турат. Изилдөө процесси социалдык эксперимент менен аныкталган, аны талдоонун негизинде тажрыйбалык сунуштар иштелип чыккан илимий жыйынтыктар алынган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробациясы.

Изилдөө жыйынтыктары Ош мамлекеттик университетинин Философия жана саясат таануу кафедрасынын отурумдарында талкууланган.

Диссертациянын айрым аспектилери Кыргызстанда (ОшМУ, ОшКУУ), жана чет өлкөдө Россия (Москва-МПУ жана Чебоксары шаарындагы Чуваш мамлекеттик университетинде) өткөрүлгөн аймактык жана эл аралык илимий-практикалык конференцияларда, семинарларда талкууланган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын жарыяланышы.

Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары 17 макалада, анын ичинде Кыргыз Республикасынын ЖАК тарабынан сунушталган атайын илимий журналдарда жарык көргөн.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациянын түзүлүшү киришүүдөн, өзүнө 7 параграфты камтыган үч баптан, коргундудан, практикалык сунуштардан, пайдаланган булактар жана тиркемелерден турат.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө коргоого коюлган изилдөө темасынын актуалдуулугу, максаты, милдеттери, илимий жаңылыгы, иштин практикалык жана экономикалык маанилүүлүгү, коргоого алып чыга турган жоболору,

изилдөө жыйынтыктарынын апробациясы жана практикага жайылтууга негизделген сунуштар берилет.

Биринчи бап **“Шаар жана үй-бүлө социологиясын изилдөөнүн илимий-теориялык негиздери”** деп аталып, ал эки параграфтан турат. Анда азыркы шаардык үй-бүлөлөрдүн негизги социалдык көйгөйлөрү талданат.

Биринчи бөлүмдүн **“Алгачкы документтерге социологиялык анализ жана азыркы үй-бүлөнүн негизги социалдык маселелерин аныктоо”** деп аталып биринчи параграфында үй-бүлө институтуна шаардык үрп-адаттын таасири контекстиндеги окумуштуулардын эмгектерин талдоо менен ар кандай факторлор эске алынып, коомдун негизги социалдык көйгөйлөрү аныкталат: адамдын өзүнүн турмуш тиричилиги анын жашаган жерине көз карандылыгы, кандай социалдык шарттарда ишке ашырыла тургандыгы (көлөмү боюнча ири, орто, кичи шаарларда; өнүгүү спецификасы боюнча өнөр жайлык, каржылык, маалыматтык, чек аралык, климаттык жана географиялык, аймактык белгилери боюнча), деген сыяктуу маселелерге талдоо жүргүзүлүп, ал кайсы социалдык көйгөйлөр менен “кагылышат” жана үй-бүлө социалдык институт катары толугу менен натыйжалуу аракетке олуттуу таасирин тийгизет.

Алгачкы документтерди анализдөө шаардын негизги методологиялык принциптерин аныктоого жол берди:

- шаарды изилдөө коомдун элементи жана орундаштыруу системасы катарында;

- шаардын ички түзүлүшүн изилдөө жана аларды системалаштыруу;

- системалык көрүнүш катарында шаардын өзгөрүү, өнүгүү жана аракет кылуу мыйзам ченемдүүлүктөрүн изилдөө.

Биринчи бөлүмдүн экинчи параграфында **“Үй-бүлө социологиялык илимде социалдык институт катарында”** тарыхый планда үй-бүлөнүн мааниси жана кызматы дүйнөлүк философ менен социологдордун: Ф. Энгельс, И. Бахофен, Дж. Леббок, Э. Дюркгейм, П. Сорокин ж.б. илимий эмгектеринде каралган.

Үй-бүлөнүн концептуалдык социологиялык түзүлүш теориясы А. Харчевдин, С. Голоддун, А. Антоновдун илимий эмгектеринде каралган.

Коомдун социомаданий феномени жана негизги социалдаштыруу фактору катарында үй-бүлөгө көз карашын орус жана батыш окумуштууларынын И.Кон, И. Бестужев-Лада, А. Вишневский, Н. Римашевская Л. Савинов, Н. Шимин, М. Мацковский, В. Сысенко, Е. Черняк ж.б. фундаменталдык эмгектеринде талкууланат.

Үй-бүлө мамилелеринин методологиялык маселелери, коомчулук менен үй-бүлө карым- катнаш маселелери, улут жана үй-бүлө, класс жана үй-бүлө көйгөйлөрү окумуштуулар З. Янков, А. Волков, В. Бойко, И. Дементьева, Т. Гурко, Ю. Гаспарян, Л. Панков ж.б. эмгектеринде изилденген.

Олуттуу мааниге ээ болгон ата мекендик окумуштуулардын эмгектери иликтенет. Үй-бүлөлүк маселелерди изилдеп чыгууда өзүнүн бирден бир салымын кошкон, Кыргызстандагы материалдардын негизинде өткөрүлгөн, Р. Ачылова, К. Исаев, Т. Аттокуров, , С. Каракеева, С. Нурова, М. Эдилова, Т. Шайдуллаева, ж.б. эмгектеринде салым кошкондугу көрсөтүлгөн. Бул эмгектерде үй-бүлөдөгү социалдык маселелер социалдык институт катары заманбап мезгилдин материалдары менен гана каралбастан, тарыхый ракурста да каралган. Заманбап мезгилде үй-бүлө барган сайын кризистик абалга туш болуп келе жаткандыгын белгилешет жана бул абалдан чыгуунун жолдору каралат. Кризис – өз мезгилинин күзгүсү катары, коомчулукта болуп жаткан бардык позитивдүү жана негативдүү көрүнүштөр үй-бүлөнүн кызыкчылыктарын өзүнө камтып, адеп-ахлактык негиздерге ылайык жакшы жана жаман жактары менен таасирин тийгизет.

Коомчулукта болуп жаткан негативдүү көрүнүштөр үй-бүлөгө терс таасирин тийгизип анын негизги функциялардын бузулушуна алып келет, ал: жубайлардын туруксуздугу, балдарды төрөө жана тарбиялоодогу маселелер, калкты көбөйүүсү жана жумушчу күчтөрү.

Экинчи бап **“Шаардык үй-бүлө социологиялык изилдөөнүн объектиси катары”** өзүнө эки параграфты камтыйт. Иште пайдаланган негизги түшүнүктөр аныкталат, изилдөөнүн объектисине жана предметине мүнөздөмө берилет, иштин жалпы багытынын логикасы камтылып, төмөндөгүлөргө айкалышат.

Базар экономикасы коомдук трансформация мезгилинде, мамлекет жетиштүү материалдык-каржылык ж.б. ресурстарга ээ болбогондугуна байланыштуу, шаардык үй-бүлөлөрдүн социалдык маселелерин натыйжалуу чечүүгө болбой жатат. Ошондуктан, үй-бүлө турмушунун аманчылыгы адамдын каалаган (үй-бүлөлүк) жүрүм-турумунун деңгээлинде калыптандырууга зарыл болгон үй-бүлө мүчөлөрүнүн социалдык активдүүлүгүнө көз карандылыгы “үй-бүлө аралык” социалдык маселелерди чечүүгө карата байланыштуулугу көрсөтүлөт.

Эгер шаарларда ажырашкан үй-бүлөлөрдүн көпчүлүк бөлүгүн биздин өлкөнүн айыл аймактарынан келген жашоочулар түзөөрүн эске алсак, анда үй-бүлөлөр көбүнчө шаардын жашоо нугуна ылайыкташа албаганынан улам бузулат деп божомолдоого болот.

Социология илиминде ушул маселеге байланыштуу ылайыкташып кетүүнүн мыкты жолдору бар, мында бир нече “механизмдерди” эске алуубуз абзел:

➤ “маалымат-билим берүүчү механизм” б.а. калктын (үй-бүлөлөрдүн) керек болгон маалыматтар менен камсыз болуусу жана жайылтылышы үчүн социалдык институттардын атайын бирдиктүү уюштурулган жана адистештирилген ишмердиги;

➤ “стимуляцияланган механизм” б.а. форманын түзүлүшү, үй-бүлөлөрдүн, социалдык активдүүлүгүн калыптандыруу максатында материалдык жана руханий дем берүү жолдору жана каражаттары;

➤ “регулятивдик-текшерүүчү механизм” б.а. башкаруу-жөнгө салуу аракеттеринин ар кандай түрлөрү (эскертүүчү, буюруучу, баалоочу, санкциялоочу ж.б.) социалдык эталлондордун негизинде(жүрүм-турум нормалары жана үлгүлөрү, баа берүү түркүмү, стереотиптери, адеп-ахлагы, каада-салты ж.б.) үй-бүлөнүн жүрүм-турумун социалдык керектүү алкакта колдоо максатында;

➤ “уюштуруу-жөнгө салуу механизми” б.а. алардын коллективдеги жана коомдогу милдеттери жана бийлиги, үй-бүлө ишмердигин уюштуруу формалары, укугу, жалпысынан анын коомчулуктагы абалы жана социалдык аткарылган функциялары.

Шаар шарттарында жашаган айылдык үй-бүлөлөрдү социализациялоо процесси төмөнкү факторлордун тилкесинде талданат:

➤ Табияттык (адамга социалдык чөйрөнүн күтүлбөгөн таасирлери (мисалы, аймактын социалдык-экономикалык абалы сыяктуу социалдык шарттар, транспорт ж.б.у.с.);

➤ түшүнүп, максаттуу багытта уюштурулган (мисалы, социалдык институттар);

➤ жаңы социалдык тажрыйбаны өздөштүрүү боюнча индивиддин жеке активдүүлүгү.

Биринчи параграф **“Шаардык үй-бүлөнүн социалдык маселелерин изилдөөнүн концептуалдык базасы катары үй-бүлөнүн социалдык маңызы жана функциясы”** деп аталып азыркы шаардык үй-бүлөнүн социалдык маселери төмөндөгүдөй изилденет:

➤ Толкотт Парсонсгун “структуралык-функционалдык” теориясы боюнча коомдун социалдык-демографиялык топтору катары шаардык үй-бүлөлөрдү түшүнүү, үй-бүлөлүк мамилелерди жөнгө салуучу негизги факторлорду классификациялоо. Бул теория жубайлардын өз ара мамилесиндеги маселелерден эмпирикалык (так) маалымат алууга мүмкүнчүлүк берет;

Алгачкы социологиялык маалыматты талдоонун эмпирикалык деңгээли: 1) азыркы үй-бүлөнүн негизги социалдык көйгөйлөрү; 2) үй-

бүлө институтунун “жалпы” социалдык маселелерин чечүүдө мамлекеттин мүмкүнчүлүктөрү; 3) шаардык жеке үй-бүлө тиричилигиндеги приоритеттүү социалдык маселелер; 4) келечекте үй-бүлөлүк мамилелерге олуттуу таасир эткен жубайлардын ыңгайлашуу мезгилин аныктоого багытталган.

Азыркы коомдо кездешүүчү үй-бүлөлүк маселелерди жоюуда сунушталган уюштуруу-башкаруучулук чечимдердин формалары жана методдору үй-бүлөлүк баалуулуктарды бекемдөөгө багытталган күн сайын конкреттүү социалдык аракеттерди ишке ашыруунун негизинде, үй-бүлө мүчөлөрүнүн жүрүм-турумунун мотивин калыптандырууга багытталган.

Азыркы үй-бүлөнүн конкреттүү көйгөйлөрүн изилдөө методологиялык маселелерди аныктап алууну талап кылат: 1) шаарда жашап жаткан заманбап үй-бүлөнүн жүрүм-туруму; 2) анын структурасын жана аракет кылуусун социалдык кубулуш катары көрсөтүү; 3) социологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыктарына жетишүү жолдорун жана каражаттарын аныктоо; 4) алынган жыйынтыктарды практикада текшерүү, б.а. социалдык реалдуулукту “конструкциялоо”.

Ошондуктан, социалдык институт катары үй-бүлөнү изилдөө үч тегиздикте түшүндүрүлөт: 1) структуралык (түзүлүш компоненттери, куруу жана алардын өз ара байланышы); 2) динамикалык (пайда болуусу, түптөлүшү, өнүгүүсү жана кайра жаралуусу); 3) жүрүм-турумдук (үй-бүлө аралык мамилелер, аракет кылуу жана иштөө).

Үй-бүлөдө жубайлык мамилелер үч деңгээлди эске алып каралуусу керек: а) биологиялык (адамзат уруусунун генетикалык улануусу); б) социалдык-жеке (курчап турган чындыктын нормативдик талаптарына дал келүү акыл-эс, адеп ахлак аспектиси, б.а. болгон социалдык шарттарга ыңгайлашуу түрү катары); в) социалдык-коомдук (коомдун талаптарын канааттандырууга умтулуу). Үй-бүлөнү изилдөөнүн жогоруда көрсөтүлгөн деңгээлдеринин өз ара байланышында социалдык институт катары кароо анын биологиялык жана социологиялык башталыштарынын биримдиги жөнүндө маселенин социологиялык талдоосу үчүн негиз болот.

Экинчи параграфта **“Изилдөө ыкмалары. Эмпирикалык маалыматтарды талдоо жана жалпылоо”** изилдөөнүн методдоруна тиешеси бар бир катар маселелер каралган:

-фундаменталдык жана атайын илимдердин социологиялык, тарыхый, философиялык, педагогикалык, психологиялык ж.б. жобонун негизинде изилдөөнүн методологиясы иштелип чыккан;

-ар түрдүү илимий сабактар боюнча мурда аткарылган изилдөө иштеринин негизинде – үй-бүлөлүк турмуш тиричиликти уюштуруунун социалдык шарттарын жалпылоо;

-социологиялык сурамжылоонун статистикалык маалыматтары жана жыйынтыктарынын негизинде – жубайлар арасында мамилелердин ар түрдүү аспектерин реалдуу изилдөө.

Негизги булактарга: 1) ченемдик укуктук акттар жана мамлекеттик документтер, 2) илимий-методикалык эмгектер, 3) социологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыктары, 4) социологиялык эксперименттин жыйынтыктары кирет.

Бул эксперимент шаардык үй-бүлөлөрдүн социалдык-үй-бүлөлүк маселелерин чечүүдө сунушталган уюштуруу-башкаруучулук чечимдеринин формалары жана методдорун практикада натыйжалуулугун текшерүү максатында өткөрүлдү.

Эксперимент программасы биз тараптан сунушталган үй-бүлө мүчөлөрүнүн күнүмдүк социалдык кыймылдарын караган, аларды үй-бүлө мамилелеринин Күндөлүгүндө жаздырып алуу менен баалуулуктарды бекемдөөгө багытталган. “Күндөлүктөгү” жазуулар үй-бүлө түгөйлөрүн үй-бүлөлүк балуулуктардын калыптануусун жана өнүгүүсүн тартипке салат, ошол эле мезгилде мамлекеттик жана коомдук институттар тарабынан сыйлоочу акцияларын алуу үчүн эсеп-кысап формасы болот.

Программанын максаты – үй-бүлөлүк баалуулуктарды бекемдөө максатында үй-бүлөнүн жүрүм-турумун оң тарапка калыптандыруу.

Изилдөөнү уюштуруу 4 этапта өткөн: **I этап** – 1990-жылдан 2005-жылга чейин, алгачкы социологиялык маалыматты чогултуу жана талдоону камтыган; изилдөө ишинин жалпы стратегиясын аныктоо; **II этап** -2005-жылдан 2010-жылга чейин, анкетаны иштеп чыгуу жана сурамжылоо жүргүзүү; **III этап** – 2011-жылдан 2017-жылга чейин, алгачкы социологиялык маалыматты талдоону караган; социологиялык изилдөөдөнүн концептуалдык негизин кыска жана так жеткирүү; диссертациянын алгачкы вариантын даярдоо; **IV этап** – 2017-жылдан 2018-жылдын апрелине чейин, социалдык эксперимент жүргүзүү; диссертацияны жыйынтыктоо.

Үчүнчү бап **"Социологиялык изилдөөлөрдүн натыйжалары"** деп аталып, өзүнө үч параграфты камтыган.

Биринчи параграфта **"Шаардыктардын өзүнүн жашоосуна канааттандыруу көрсөткүчтөрү жана социалдык көйгөйлөрү"** изилдөөлөрдүн жыйынтыгында шаардагы эркектер аялдарга караганда жашоо шарттарга канааттандыраарлык экени (ушуга ылайык 0,27% жана 0,11%,) талдоого алынат. Жашоо шарттарынын өзгөрүшүн баалоодо 40 жашка чейинки жаш курактагы топтордо салыштырмалуу ортодон жогору деген көрсөткүчтү берет (салыштырмалуу жогорку баа 25 - 29 жаш курагындагы).

Ошондой эле эркектер үчүн негизги социалдык маселелерге: жумушсуздуктун өсүшү - 74,8%, баңгилик көйгөйү - 10,7%, уурулук жана кылмыштуулук - 4,6%, аракеттик - 3,8%, сойкулук - 2,3% деп белгилешти, ошондой эле талдоо көрсөткөндөй эркектердин ар түрдүү ооруларга кабылышынын өсүшү экинчи орунда тура.

Аялдар менен эркектер үчүн бирдей мааниге ээ болгон шаардын азыркы социалдык көйгөйлөрүнүн арасынан жумушсуздук биринчи орунда турат, ал 77,1% түздү. Эркектерге салыштырганда, заманбап шаарларда баңгиликтин негизги коомдук көйгөйлөрдүн бири катары суралган аялдардын 7,4% - айтышкан, 6,6% аялдар аракеттикти шаар жана айылдын генофонду үчүн гана эмес бүтүндөй Кыргызстан үчүн өтө кооптуу деп эсептешет. Кылмыштуулукту социалдык көйгөй катары сурамжылоонун 6,5% атап өтүшкөн.

Бардык жоопторду жыйынтыктап айтканда, төмөндөгүдөй тыянак чыгарсак болот: Кыргызстанда жумушсуздук өтө курч көйгөйлөрдүн бири болуп саналат, шаар жеринде бул маселе курч деп эсептелбегени менен, изилдөөнүн жыйынтыктары ага карама-каршы келет. Бул жерде «Шаардык үй-бүлөнүн бакубат жашоосунун начарлоосунун негизги себептери болуп, жумушсуздук, аракеттик жана үй-бүлөгө социалдык коргоонун жоктугу» деген жоромол тастыкталат.

Шаарлардын социалдык көйгөйлөрү, түздөн-түз адамдардын жашоо шарттарына канааттангандыгына таасир эткендигин төмөнкү багыттар аркылуу божомолдоо кыйынчылык жаратпайт:

- социалдык-экономикалык: шаардагы үй-бүлөлөрдүн кирешесинин төмөндүгү, калктын жакырчылыгы жана шаардыктардын кирешеси, билим алуунун кымбаттыгы, калктын билим деңгээли боюнча экономикалык активдүүлүгү, жумушсуздук, шаардыктардын иш менен камсыз болуусунун төмөндүгү, шаардагы кылмыштуулуктун өсүшү (уурулук, каракчылык, зомбулук ж.б.)

- үй чарбалары: милдеттерди бөлүштүрүү, үй жумуштарына балдарды тартуу, үй тиричилигинде күйөөсүнүн жардамы ж.б.

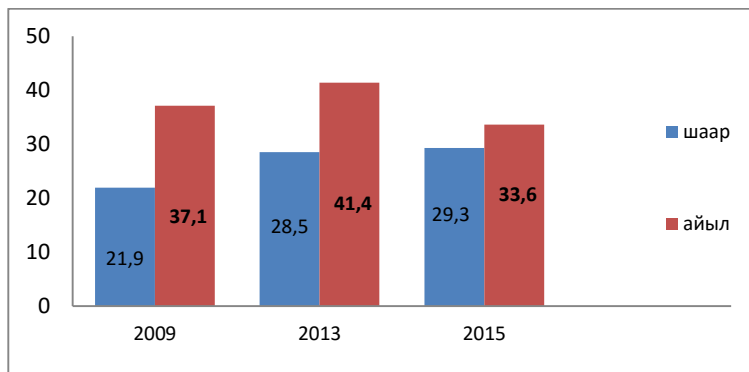
2013-жылы бүткүл өлкө боюнча жакырчылыктын көрсөткүчү 37,0% ды түзүп, өткөн жылга караганда 1,0% га жакын азайган.

Шаар аймагында жакырчылыктын деңгээли 6,9% га кыскарган, ал эми айыл жергесинде, 1,8% га көбөйгөн. 2013-жылы жакырчылыктын чегинен төмөн жашагандардын саны 2 миллион 135 миң, алардын 73,6% айыл-кыштак тургундары.

2015-жылы бүткүл өлкө боюнча жакырчылыктын көрсөткүчү 32,1% ды түзүп, өткөн жылга салыштырмалуу 1,5% га өскөн. 2015-жылы жалпы кедейчилик чегинин наркы киши башына жылына 31573 сомду түзсө, өтө кедейчиликтин деңгээли - 18234 сомду түзгөн. Айыл жеринде

жакырчылыктын көрсөткүчү 1,0% га көбөйгөн, ал эми шаар жеринде - 2,4%.

Диаграмма 2.4 Жашаган аймак боюнча жакырчылыктын өзгөрүшү (калктын санына жараша пайыздык эсептөө)

Азыркы мезгилдеги Кыргызстандын бардык чөйрөсүндөгү экономикалык каатчылык албетте, үй-бүлө институтуна да таасирин тийгизбей койгон эмес. Сурамжылоого катышкан респонденттердин 55,3% экономикалык жактан "салыштырмалуу" камсыз экендигин айтып өтүшкөн, 28,3% респонденттер жетишээрлик камсыз же болбосо жетиштүү деп белгилеп 15,2% жакырчылыкта жашап жана азык-түлүк алганга акчасы жетиштүү эместигин айтышкан, ал эми 1,3% суроого жооп берүүдөн баш тартышкан.

Изилдөө көрсөткөндөй, тиричиликтеги каражаттардын негизги булагы болуп мамлекеттик мекемелерде - 35%, бизнес жана соода ишмердүүлүгүндө - 27,7%, жалданма жана кошумча жумуш - 10,3%, пенсия (бааракы) жана жөлөкпул - 8,5%, гуманитардык жардам - 1% жана 17,5% тиричиликтин негизги булагы жок экендигин белгилеп кетишкен.

Жалал-Абад шаарында тиричиликтин негизги булагы катары - 51,9% ды түзсө, экинчи орунда коммерциялык ишмердүүлүк жана ишкердүүлүк - 38,3%, үчүнчү орунда жөлөк пул жана пенсия – 4%, жалданма жумуш менен ушунча пайыз, жана 5,8% суралган респонденттер эч кандай кошумча булагы жок экендигин белгилешти.

Ош шаарынын негизги киреше булагынын сүрөттөмөсү төмөндөгүдөй: мамлекеттик мекеме жумуштарында- 51,3%, экинчи орунда соода-сатык иштери жана ишкердүүлүк - 26,9%, үчүнчү орунда пенсия жана жөлөк пул - 5,2% , төртүнчү орунда жалданма жумуш менен -

3,5% иштеп, гуманитардык жардам - 0,9%, бешинчи орунда турса, респонденттердин - 12,2% нын киреше булагы жок экени айтылды.

Кирешенин негизги булактарынын бири Кызыл-Кыя шаарында, биринчи кезекте шаардын коомчулук мекемелериндеги жумушта - 33,8%, экинчи орунда бизнес жана жеке ишкердик - 32,4%, үчүнчү орунда жалданма жумуш - 25%, пенсия жана жөлөк пул - 5,9%, жана гуманитардык жардам 1,5% алган. Ал эми респонденттердин 1,4% негизги булагы жок деп жооп берди.

Мындай татаал экономикалык жагдайдан чыгуунун жолдорун респонденттер ар кандай белгилешкендей, алардын үй-бүлө мүчөлөрүнүн жашоосун жакшыртуунун жолдору катары 49,7% - пайдалуу иштерде иштөө, жогорку айлыктын болуусун белгилешет, 18,5% - айлык акыны өз убагында төлөө, 15,7% - мамлекеттик мекемелерде иштөө менен өз турмуш шарттарын жакшырта алышкан, 4,9% - чет өлкөдө иштеген туугандарынын жардамы менен турмушу оңолгонун, 4,4% - балдардын чоңоюп иштөөсүнүн жардамы менен жана жашоосун -2,8% негизги фактор катары пенсияга байланыштырат.

Бирок, ошол эле учурда көптөгөн респонденттер өздөрүнүн үй-бүлөсүнүн материалдык абалынын начарлаганын - 30,1% эмгек акынын аздыгын, 22,9% - азыктардын жана буюмдардын жогорку наркын, башкача айтканда, узакка колдонулган буюмдарды сатып алуудан мурда аларга эң биринчи керектүү азыктарды сатып алуу кыйындыгын белгилешкен.

Жашоо шарттарынын төмөнкү деңгээлде болушунун себебин, жумушсуздук жана жакырчылыкты респонденттердин - 21,8% , 10%- эмгек акысын өз убагында албагандыгын, жана 3,6%- бизнесинин жүрүшпөгөндүгү деп эсептешет.

Изилдөөдөн алынган маалыматтарды талдоонун негизинде, түштүк аймагындагы шаар калкынын көбү жакырчылыкта жашайт (төмөнкү катмарда) деп белгилей кетсек болот. Бүгүнкү күндө кыргызстандыктардын 10-12% гана орто катмарга таандык үй-бүлөлөр экендигин белгилөөгө болот. Изилдөөнүн жыйынтыгы көрсөткөндөй, шаардык үй-бүлөлөрдө жеке менчик турак жайына ээ болуу, негизги социалдык койгөйлөрдүн бири. Ошентип, изилдөөнүн негизинде, респонденттердин жалпы саны боюнча, үч түштүк шаарларынын респонденттери өз үйү бар экендигин 66,8%, ата-энелери менен чогуу жашаган 16,5%, жатаканада 5,7%, жана 9,3% өз үйлөрүнүн жоктугунун себебинен адамдардын жеке менчик үйлөрүн ижарага алып жашап жаткандыгын белгилешкен.

Изилдөөнүн жүрүшүндө, респонденттердин 31,1% жашоо шарттары канаттандыраарлык деп эсептешет, аларга карама-каршы салмакта

респонденттердин 63,8% канаттандыраарлык эмес , 5,1% бул суроого жооп берген жок.

Аялдар менен эркектердин жашоо тиричилик деңгээли көп деле айырмаланган жок. Эгерде суралган аялдардын 35,4% ы канааттандырат деп жооп берген болсо, 64,3% ы аларды турак-жай шарттары канаттандырган эмес, ошол эле учурда 30,5% эркек респонденттерди турак – жай шарттары канааттандырат, ал эми сурамжылоонун 62,5%, турак – жай шарттарына ыраазы эмес.

Эркектердин да, аялдардын да, үчтөн экиси жашоо шарттарына канааттанбайт, респонденттердин жашоо шарттарына нааразылыгынын негизги себеби жашоо шарттарынын дурус эместиги 14,1%, ичүүчү таза суунун жетишсиздиги (дээрлик бардык изилденген республиканын туштук шаарларында), же анын тез-тез өчүрүлүшү 8,0%, борбордук жылуулук берүүнүн жоктугу 6,7%.

Ош жана Жалал-Абад шаарларында борбордук жылуулук берүү саналуу гана турак конуштарда бар, ал эми Кызыл-Кыя шаарында дээрлик жокко эсе, антисанитардык шарттар жана калдыктарды чыгаруу үчүн кызмат көрсөтүү начар 4,6%, электр жарыгынын тез-тез өчүп турушу 3,9% деп эсептешкен- негизинен акыркы 2012-2015-жылдарды белгилей кетүү керек.

Түштүк шаарлардагы жашоо шарттарында газдын жана телефон байланышынын жоктугу ыңгайсыздыктын 0,5%, жеке турак жайынын жана суу агып кетүүчү түтүкчөлөрдүн жоктугу 1,3%, турак-жай жана коммуналдык кызматтардын начар ишине нааразылыгы-3,1% түзөт.

Ушундай терс көрүнүштөгү жагдайлар шаардыктардын башка өлкөгө анын ичинде Россия менен Казакстанга массалык түрдө миграцияланышына алып келген. Кыргызстанда мигранттардын саны өсүп, чыгып кеткендердин саны кайтып келгендердин санынан аз. Мамлекеттик миграция кызматынын маалыматы боюнча, 2010-2012-жылдары, чет өлкөгө чыгып кеткен ,жана кайра кайтып келбегендердин саны 150 жана 212 миңден жогору. 2013-жылдан баштап 2014-жылга чейин, миграция агымынын жыйынтыктары 4 эсеге азайган.

Таблица 8.[45]

**Миграциялык өсүү, сырткы миграция агымы
(адам саны)**

№№	Аталыштар	2010	2011	2012	2013	2014
1.	Кыргыз Республикасы	-50628	-39043	-7487	-7203	-7757
2.	Баткен облусу	-2808	-2261	-77	-200	-350
3.	Жалал- Абад облусу	-8065	-4981	-285	-556	-694
4.	Ош облусу	-10485	-7975	-665	-694	-601

5.	Ош шаары	-6419	-3551	-32	-109	-374
----	----------	-------	-------	-----	------	------

8-таблицада көрүнүп тургандай өлкө аймагындагы эмгек миграциясы экономика үчүн талашсыз оң кесепеттерге ээ, бирок миграциянын терс таасирлери да бар: үй-бүлөлөрдүн бөлүнүүсү, балдар кары-картаң ата-энелердин карамагында калып, толук кандуу тарбия албай жатышат; ата мекенине кайтып келбеген мигранттардын саны өсүүдө; улуттук салт баалуулуктар начарлоодо; мигранттардан алынган каражаттардын көпчүлүгү үйлөнүү той, курактык майрам, ж.б.у.с салтанат кечелерге чыгымдалат. Бул каражаттар чакан бизнести өнүктүрүүгө, жаңы жумуш орундары менен камсыз кылууга жана жалпы атуулдардын абалын жакшыртууга өтө сейрек жумшалат.

Экинчи параграфта **"Шаардык үй-бүлөлүк мамилелерде коомчулуктагы негиздүү өзгөрүү мезгилинде жубайлардын жана үй-бүлөлүк мамилелердин өзгөчөлүктөрү"** изилдөөнүн негизги жыйынтыктары талданып, Кыргызстандын түштүгүндөгү азыркы жаштардын никеге туруу себеби биз тараптан териштирилди. Респонденттердин 56% үй-бүлө куруу негизин сүйүү деп эсептеп, сүйүп турмуш курушкан, 36,3% улуулардын оюна таянып бул ар бир адамдын жашоосундагы табигый көрүнүш катары турмуш курушкан, ал эми 26,5% жалгыздыктан коркуу сезиминен улам никеге турушкан.

Гендердик көз караш боюнча биздин изилдөө көрсөткөндөй үй оокатында эгалитардык бөлүштүрүү бар экенин байкадык. Суралган аялдардын 51,6% жана эркектердин 73,3%, алардын теңи үй чарбачылыгында, ошондой эле балдарды тарбиялоодо жардам берет. Ошол эле мезгилде сурамжылоого катышкан аялдардын 8,1% алардын күйөөлөрү үй чарбачылыгында эч качан жардам бербестиги жөнүндө ачык айтышты, ал эми эркектер арасында аялына даттангандар болгон жок.

Үй-бүлөлөрдүн бүлүнүп жок болушуна токтолсок, изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, ажырашкан жубайлардын дээрлик 90% бири-бирине көнүүчү алгачкы 4-5 ай мезгилинин маанилүүлүгүн белгилешкенин аныктай алдык.

Ушул жерден, суралган респонденттердин жарымына жакынын үйүндө азбы-көппү дайыма чыр - чатактар болоорун, болжол менен ушундай эле санда чыр-чатак сейрек болоорун, жана 4,9% ы алардын үй-бүлөсүндө чыр - чатактар болбойт деп эсептешет деген тыянак чыгарса болот.

Белгилей кетүү керек, бул жерде респонденттердин өтө кылдат жекече пикири, анткени чыр - чатак дегенди ар кандай түшүүнүгө болот.

Бул шаарлар боюнча салыштырууда 7.2.2. таблицада чагылдырылган.

Таблица 7.2.2.

**«Сиздин үй-бүлөңүздө чыр – чатактар болобу?»
(ар бир шаар боюнча % менен)**

№	Жооптордун варианты	Жалал-Абад	Ош	Кызыл-Кия
1.	Ооба	39,8%	49,6%	63,3%
2.	өтөсейрек, жокко эсе	51,5%	46,1%	33,8%
3.	Жок, эч качан	8,7%	4,3%	2,9%
4.	Жалпы	100%	100%	100%

Мамлекеттик практикада аял менен эркек тең укуктуу болгондуктан, жыныстар арасындагы теңсиздикти жоюу, жумуш жана башкаруу сферасында алардын укуктарын кеңейтүүнү көздөйт. Бул багыттагы маанилүү кадам баарына, анын ичинде аялдарга, билим алуу мүмкүнчүлүгү берилген. Расмий маалыматтарга ылайык, жогорку кесиптик окуу жайларынын студенттеринин арасында аялдардын үлүшүн төмөнкүчө чагылдырууга болот:

Таблица 8.3.3[55,125]

**Жогорку кесиптик окуу жайларынын студенттеринин арасында
аялдардын үлүшү (% менен)**

	2000/ 2001	2004/ 2005	2009/ 2010	2011/ 2012	2014/ 2015
КыргызРеспубликасы	50,7	52,9	54,0	53,9	55,2
Баткен облусу	48,0	52,7	54,3	56,2	60,6
Жалал-Абадоблусу	46,2	54,3	53,3	53,3	55,8
Ысык - Кол облусу	53,2	55,9	57,4	53,9	55,6
Нарын облусу	50,0	51,8	54,7	55,5	60,3
Ош облусу	71,4	65,8	61,8	63,4	58,6
Талас облусу	54,0	48,8	44,2	47,8	42,5
Чүй облусу	51,3	52,1	52,9	52,3	53,3
Бишкек шаары	51,3	52,1	52,9	52,3	53,3
Ош шаары				55,8	56,7

Жыл сайын ЖОЖдун студенттеринин арасында аялдардын үлүшү 4,5% га жогорулоодо. Окуп жаткан аялдардын үлүшү салттуу түрдө төмөндөгү адистиктер боюнча: билим берүү – 82%, тейлөө- 71%, саламаттык сактоо – 50% жана гуманитардык- 52%, ошол эле мезгилде техникалык адистиктер боюнча төмөн – 25% жана айыл - чарбачылыгында – 20 %. Билим берүү аялдын үй-бүлөдөгү социалдык - экономикалык беделинин көтөрүлүшүнө таасир берет.

Билим берүү аялдардын үй-бүлөдөгү жана коомдогу социалдык-экономикалык беделин жогорулатат. Биздин изилдөөдө мындай божомол ачык тастыкка ээ болду. "Сиздин үй-бүлөңүздө ким башчы?- деген

суроого Респонденттер төмөнкүдөй жооп берди: күйөөсү, үй-бүлөнүн башчысы - 68,1%, аялы - 8,7%, күйөөсүнүн же аялынын ата-энеси - 8,7%.

Изилдөөнүн жүрүшүндө, респонденттердин 8,5% үй-бүлөнүн башчысы болуп, акча тапкан, үй-бүлөсүн камсыз кылган жана баккан адам эсептелээрин айтышты. Үй-бүлөнү башкарууда эгалитардык мамилени респонденттердин 2,6% ы колдоорун билдирди.

Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча респонденттердин үй-бүлөлүк психологиялык мамилелери боюнча төмөндөгүдөй: эң көлөмдүү көрсөткүчтү Ош облусунун респонденттери 85,2% түздү, андан кийин Жалал-Абад 73,3% жана Кызыл-Кыя 69,1% ды түздү. Калган респонденттердин аз бөлүгү үй-бүлөлөрү менен өз ара мамилелери канааттандырарлык эмес.

Жыныстык маселелерди алганда үй-бүлөлүк мамилелерге көбүнчө эркектер канааттанышат, аларда бул көрсөткүч аялдарга караганда 10% га жогору жана 82,4% ды түздү, ал эми аялдардыкы 72,9% туура келет.

Күткөндөй эле, үй-бүлөдөгү мамилелердин канааттандырарлык эмес деп 19,4% аялдар, 12% эркектер баалашты. Үй-бүлөдөгү мамилелерге таптакыр канааттандырарлык эмес деп суралган аялдардын 6,2% ы жана эркектердин 5,3% ы белгилешет.

Социологиялык изилдөөлөргө катышкандардын ичинде өздөрүнүн үй-бүлөлүк мамилелерин канааттандырарлык эмес деп баалагандардын негизги себептери: тил табышпагандык - 5,7%, материалдык жана каржылык жетишсиздик - 2,6%, үй-бүлөлүк салтта эскинин калдыктарынын сакталышы - 1,5% жана кайын энесинин келинге жаман мамилеси - 0,3%.

Жогоруда айтылгандардан улам психологиялык факторлор үй-бүлөнүн ички мамилелерине негизги себеп болору байкалды: бул жөнөкөй эле карама-каршы жыныстагы адам менен сүйлөшүү тажрыйбасынын жетишсиздиги жана келинге кемсинткен мамиленин аң - сезимге терең сиңгендиги, аны болгон жамандыктардын бардыгынын себепчиси катары эсептөө, б.а. адамдардын психологиясын оңдоо керек, үй-бүлөдөгү сүйлөшүүлөрдүн психологиясын мектептерге киргизүү керек.

Үй-бүлө салттары, адаттары жана диний негиздери башка аймактарга салыштырмалуу бекемирээк жана туруктуураак деп эсептелген Кыргызстандын түштүгүндөгү шаардык үй-бүлөлөрдө ар бир 4 - адам атанын беделин талашсыз деп эсептейт (74,6%).

Биздин изилдөөлөр боюнча, үй-бүлөдөгү атанын даражасынын төмөндөөсүнүн негизги себептери болуп: үй-бүлөлүк иштерге анын катышуусунун кыскарышы (5,4%) жана үй-бүлөдөгү таап келүүчүнүн позициясынын жоголушу (4,6%) эсептелет. Ошол эле мезгилде, үй-бүлөдө аялдын ролунун күчөшү, айрым учурларда аялдар башкы ролду ойноп

жаткан алмашууларды белгилейбиз, ушундай тандоодогу жоопту жалпы суралган респонденттердин 8% ы берип, үй-бүлөдө аял башчылык кылаарын моюнга алышкан.

Социологиялык изилдөөлөрдүн жүрүшүндө аялдардын өзүнүн, “үй чарбасы менен гана алектенүү себептери” жөнүдө пикирлери аныкталды. Суралган аялдардын ичинде, үй чарбасы менен алек болуунун негизги себептери болуп, 24,5% респонденттер өзүн күйөөсүнө жана балдарына максаттуу арнагандыгын, 24,5% - жетишээрлик жакшы материалдык камсыздоого, 14,2% аялдар өзүнүн мүнөзүнө байланыштырат, 5,6% - ден-соолугу начар, ал эми 3,8% жалпы суралган аялдардын күйөөсү иштегенге уруксат бербейт, калгандары бул суроого жооп бере алышкан жок.

Бардык эле жубайлардын байланышы бекем эмес. Алардын ар бир алтынчысы ажырашат: айыл жергесинде 1000 никеге 104-106 ажырашуу туура келет, ал эми шаарда бул 3 эсе көптүк кылат.

Таблица 4.[76]

Азыркы Кыргызстандагы ажырашуунун деңгээли

№	КРнын шаарлардын жана аймактардын аты	1990	1995	2000	2005	2010	2015
1.	КыргызРеспубликасы	7829	6001	5348	6097	7381	9235
2.	Баткен облусу	367	218	231	299	443	569
3.	Жалал-Абад облусу	839	556	491	655	855	1378
4.	Исык-Көл облусу	617	410	388	481	647	776
5.	Нарын облусу	141	140	180	185	268	419
6.	Ош облусу	1122	802	655	431	872	1368
7.	Талас облусу	223	120	133	195	249	403
8.	Чүй облусу	2198	1712	1537	1754	1847	2081
9.	Бишкек шаары	2322	2043	1733	1784	1765	1820
10	Ош шаары	326	321	270	313	435	421

Сурамжылоонун жүрүшүндө белгилүү болгондой, күйөөсү же аялы менен ажырашуу тажрыйбасы бар 369 респонденттердин жарымынан көбү (57%) ЖААКка никени бузуу жөнүндөгү арызды өздөрү жазышкандыгын айтышты. Дагы 22% ы ажырашуудан кутулбастыгынан “башка жолдорду көрбөгөндүктөн” макул болушкан. Ар бир бешинчиси үчүн (21%) ажырашуу темасы жабык болуп, бул кадамга ким биринчи демилге көтөргөнүн айткылары келген жок.

Адамдар ажырашуу боюнча чечим чыгаргандан кийин, албетте, балдарынын тагдырын ойлошот. Бирок суралгандардын 17% ы ажырашууну абдан каалагандыктан, баласынын келечеги жөнүндө

ойлобогондугун айткан. Балдар – бул жерде маанилүү эмес, алар үчүн чоочун, жагымсыз адам менен жашоого чыдагандай. Тескерисинче – энелик жана аталык сезим, адамды мыйзамдуу, бирок сүйкүмсүз жубайы менен мамилесин үзүүгө түртөт окшойт. Балдары бар эркектердин арасында 52%ы ажырашуу жөнүндө чечимди өзү кабыл алган, баласыздардын ичинде 45% ы гана. Балалуу аялдардын төрттөн үчү (71%) ЖААКка арызды жазышкан.

Сурамжылоого таянсак, ажырашуунун негизги себептери “көзгө чөп салуу” – 11%, жубайлардын ичкичтиги (баңгилик) көбүнчө күйөөсүнүн – 15%, үй маселеси – 12%, тиричиликтеги туура шарттын жоктугу – 20%, жакырчылык – 37%, жубайлардын биринин тукумсуздугу- 8%. Ал эми “мүнөзү келишпегендик” – 7%.

Үчүнчү баптын **”Социологиялык эксперименттин жыйынтыгы”** аттуу үчүнчү параграф эмпирикалык маалыматтын негизиндеги Кыргыз Республикасындагы шаардык үй-бүлөлөрдүн өнүгүү тенденцияларын ачып берүү. Эң алгач белгилүү болгондой, шаардын калктык үлүшүнүн жогорулашы айыл миграциясынын эсебинен. Экинчи мыйзам ченемдүүлүк көрүнүш катары социалдык маселелердин кесепетинен келип чыккан шаардагы үй бүлөлөрдүн ажырашуусу күн саны өсүп жубайлардын бири-бирине түшүнүү деңгээли төмөндөйт. Аны менен бирге үй-бүлө куруудагы алгачкы төрт жана бешинчи айларындагы жашоо сыноосун баары жеңип кете албайт, башкача айтканда көнүшүү этабы дайыма эффективдүү болбойт. Айтып кетүү керек айтылган сыноону жеңип кетүү менен гана бакубат жашап кетүү уланышы мүмкүн. Үй-бүлөлөрдүн бардык социалдык маселелердин чечилиши мамлекеттен көз каранды деген пикирден дагы алыс болушубуз керек, себеби анын материалдык-финансылык каражаттары жетишсиз, ал эми бул көрсөткүчтөн болсо үй-бүлөнүн бакубаттуулугу көз каранды.

Белгилеп кетүү керек, бул процессте салттуу үй-бүлөлүк баалуулукту сактап калуу жубайлардын колунда жана алардын жеке кызыкчылыктарынан социалдык иш-аракеттеринен көз каранды. Андыктан сунуштаган эксперименталдык негиздеги ыкмаларды киргизүү менен алардын жүрүш турушундагы кызыкчылыктарын калыптандыруу. Башкача айтканда социалдык иш аракеттерди жөнгө салуу жана келечектеги үй-бүлөлөрдүн бекемдигин бузуучу факторлорду алдын ала эске алуу, антпесе ошол баалуулуктардын жокко чыгарылышы күтүлүүдө.

Мунун баары үй-бүлөлүк бекемдиктин бузулушун алдын алуучу шарт катары каралышы керек, андыктан үй-бүлөлүк баалуулуктарды жоготкон социалдык маселелерди чечүүнү көздөө керек. Демек, социалдык эксперименттин жыйынтыгы көрсөтүп тургандай социалдык

эксперименттин бедели чоң жана аны социологиялык изилдөөнүн ыкмаларына кошуу.

Статистикалык маалыматтар кээ бир эксперименттин жыйынтыктарын тастыктайт, аны кийинки таблица тастыктайт:

3.1.Таблица

Жубайлардын чогуу жашоо мөөнөтүндөгү ажырашкандардын саны

Чогуу жашаган жылдар	Ажырашкан жубайлардын саны (% менен)		
	Статистика боюнча (жалпы топ)	Эксперименттен кийин	
		(текшерилүүчү топ)	Жалпы жана текшерилүүчү тайпанын айырмачылыгы
1. 4-5 ай	11,2	10,7	-0,5
2. 1жылга чейин	25,4	24,9	-0,5
3. 3жылга чейин	25,4	24,8	-0,6
4. 5жылга чейин	19,8	19,2	-0,6
5. 10жылга чейин	14,2	13,7	-0,5
6. 10 жылдан жогору	4,0	3,9	-0,1
			Жыйынтыгы:-2,8%

Биздин пикирибизде “Үй-бүлө күндөлүгүн» тажрыйбада колдонуу үй-бүлөдөгү жакшы мамилени сактап калууга өбөлгө түзөт жана социалдык маселелер үй-бүлө мамилелерине анчалык терс таасирин тийгизбейт. Эксперимент көрсөтүп тургандай ажырашкандардын саны эксперименттин жыйынтыгынан кийин 2,8% азайды. Албетте, ажырашкандардын санын андан дагы азайтууга мүмкүн. Эгерде, жубайлардын алгачкы 4-5 ай чогуу жашоосунда уюштуруучулук – башкаруучулук иштерин уюштурса. Мамлекеттик структура кызматкерлери (ЖААК) тарабынан дагы бир далай каталар кетирилген, алар мындай ишмердүүлүктү ишке ашырууга, бул изилдөөнүн чегиндеги Программаны иштеп чыгууга дагы жетиштүү социалдык тажрыйбага ээ болушкан эмес. Жубайлардын кийинки чогуу жашоосунда өзүлөрүн алып жүрүү нормасы жана эрежелери үй-бүлөлүк каада-салттан көз каранды болгондуктан үй-бүлөлөрдүн социалдашуу мезгилиндеги көнүшүнө “Социалдык иш аракеттер программасын” кылдаттык менен иштеп чыгуу керек.

КОРУТУНДУ

Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө диссертант тарабынан төмөндөгүдөй жыйынтыктар жасалды:

1. Коомдун күн сайын өзгөрүп, өнүгүшүндө батыштын таасири астында шаардык үй-бүлөлөрдө салттуу баалуулуктар, багыттоолор жана идеалдар өзгөрүүдө. Мындай абал, биринчи учурда азыркы коомдогу социалдык-экономикалык, саясий, социалдык-маданий өзгөрүүнүн жыйынтыгы болуп саналууда. Экинчи учурда, үй-бүлөлүк-никелик мамилелерде байкалып жаткан терс процесстерге карабастан, үй-бүлө институтунун туруктуулугу сакталып калуу менен жубайлыктын маанилүүлүгү өсүүдө.

2. Үй-бүлөнүн келечектеги адептик негизи – традициялык жана коңур үй-бүлөлүк баалуулуктардын бирдей айкалышта болуусу менен бирге үй-бүлө, жаңы мүнөздүү институт катары уланып, үй-бүлөлүк милдеттерди бирдей аткарган эркин элдердин демократиялык бирикмеси болуп эсептелинет жана бири биринин руханий өсүшүн чектебейт.

3. Шаар коомдун социалдык структурасы катары айыл аймагындагы жашоочулардын миграциялык отурукташусунун эсебинен кеңейет жана өнүгөт.

4. Өнүгүп келе жаткан шаарлардагы жашоочулардын жыштыгынан улам социалдык коркунуч көп, ал үй-бүлөлөрдүн ажырашуу, себеби коомдун өзгөрүү учурунда, мамлекеттин социалдык-экономикалык, финансылык жана башка ресурстардын төмөндүгүнөн улам, ар бир үй-бүлө жубайлары үй-бүлөлүк жеке баалуулуктарын сактап калуу албетте ар биринин жоопкерчилиги катары көңүл буруу зарылдыгы.

5. Жубайлардын 90% нын ажырашуусунда объективдүү негиздер бар, ал жубайлар баш кошкондон кийинки биринчи 4-5 айлык жашоосунда ар түрдүү социалдык көйгөйлөр менен кезигишкендиги менен негизделет. Жубайлардын бирге жашап туруп ажырашкандыгы, алардын жашоо мөөнөтүнөн, жана жубайлардын “социалдык аракеттерине» ылайык, жана жубайлардын бири-бирине болгон мамилесине байланыштуу боло тургандыгы белгиленди.

Сунуштар

Жеке социологиялык иликтөөнүн жыйынтыгы көрсөтүп тургандай мамлекеттик жана коомдук деңгээлде сунуштарды берүүгө түрткү берет.

1. Окуу жайларда үй-бүлө жана эмгек жамааттары менен биргеликте жаштарды үй-бүлөгө даярдык катары үй-бүлө этикасы аттуу курстарды киргизүү. Ал курс ЖОЖдун окуу планына киргизилип эмгек жамаатардын жана коомдук уюмдардын эрежесинде эске алынуусу керек.
2. Салык киргизүү менен көп аял алуучулукту токтотуу, ошону менен бирге үй-бүлөгө болгон мындай адепсиздикти ММК тармагы аркылуу коомдук түшүнүктү калыптандыруу.

3. Эгерде чын ниетинен чыкпаган, пайда табууну көздөгөн жана ажырашууну максат кылган жалган никеге карата жазалоону киргизүү,
4. Үй-бүлө өзүнүн демилгесине басым жасаш керек, анткени мамлекет коомдун өзгөрүү процессинде үй-бүлөдөгү социалдык маселелерди чечүү шаардын жашоосунда чектелүү каражаттарга ээ.
5. Мамлекеттик жана кайрымдуулук уюмдар өзгөчө үй-бүлөлөргө жардам берип алардын социалдык проблемаларын чечүүгө жана үй-бүлөлөрдөгү ажырашууну алдын алууга максат койгон таасирдүү программаларды иштеп чыгуу.

ЖАРЫК КӨРГӨН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

диссертациянын темасы боюнча:

1. Тумонбаева Г. Б. Традиции и обычаи в семейных отношениях - важное направление усовершенствования образа жизни при условиях рыночной экономики [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // Вестник Ош ГУ. Серия гуманитарных наук. Выпуск №3, - Ош, 2001. – С.197-201.

2. Тумонбаева Г. Б. Внутрисемейные отношения - как воспитательный фактор духовной и нравственной культуры личности [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // «Культура наследие и инновации»: Материалы региональной научно-практической конференции Ош ГУ. - Ош, 2001 -С. 297-201.

3. Тумонбаева Г. Б. Социальные проблемы общества и их значение в процессе стабилизации внутрисемейных отношений [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // Материалы научно-практической конференции, посвященной 10-летию Ош ГУ. – Ош, 2001. - С. 120-125.

4.Тумонбаева Г. Б. Проблемы отцовства в современной семье [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // Материалы научно-практической конференции, посвященной 10-летию Ош ГУ. – Ош, 2001. - С.255-260.

5. Тумонбаева Г. Б. Социологические проблемы города Ош в условиях рынка [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // «Тюрко-согдийский синтез и развитие проблемы культурного наследия»: Тезисы докладов Международной научной конференции студентов и молодых ученых. Ош КУУ. - Ош, 2004. - С.151-152

6. Тумонбаева Г. Б. Безработица и бедность - как основные источники социальных проблем в Кыргызстане [Текст] / Г. Б. Тумонбаева //«Индия и Кыргызстан: взаимодействие цивилизаций» посвященной к 2200 летию Кыргызской государственности: Материалы 3-ей Международной научной конференции. - Ош, 2003. - С. 69-73.

7.Тумонбаева Г. Б. К вопросу о необходимости введения в ВУЗы «Социальной феминологии» [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // Межрегиональной научно-теоретической конференции посвященной 2200 - летию Кыргызской государственности. Сборник научных трудов Выпуск-3.Ош КУУ. - Ош, 2003. - С. 348-352.

8. Тумонбаева Г. Б. Изменения в социальном статусе женщин и их влияние на ее роль в семье [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // «Актуальные проблемы социогуманитарного знания»: Сборник научных трудов. Выпуск – 36. МПГУ, - Москва, 2006. - С. 261-265.

9. Тумонбаева Г. Б. Структура и функции современной городской семьи. (на примере Кыргызстана) [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // «Актуальные проблемы социогуманитарного знания»: Сборник научных трудов. Выпуск- 36, МПГУ, - Москва, 2006. - С. 256-260.

10. Тумонбаева Г. Б. Город как социокультурное явление и объект научного изучения [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // Международный научный журнал. Выпуск -3 (17). Ош КУУ. - Ош, 2006. - С. 150-154.

11. Тумонбаева Г. Б. Образ отца как детерминанта развития представлений образа будущего супруга у девушек [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // Вестник ОшГУ. Выпуск-3. - Ош, 2011 - С. 216-219.

12. Тумонбаева Г. Б. Городская семья: обострение социальных проблем в современных условиях [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // Вестник ОшГУ. - №3-Выпуск 1.- Ош, 2012. -С. 195-198.

13. Тумонбаева Г. Б. Психологические взаимоотношения отцов и матерей. [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // Вестник КГУ им. И. Арабаева. - № 4-Б., 2012. - С. 374-376.

14. Тумонбаева Г. Б. Жилье для молодых семей - как актуальная социальная проблема современного кыргызского социума [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // Вестник БГУ им. К. Карасаева. - № 2(28).- Б., 2014.- С. 250-252.

15.Тумонбаева Г. Б. Одна из социальных проблем современных городов Кыргызстана - детский алкоголизм [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // Вестник НГУ имени С. Нааматова. - №4. - Нарын, 2016. - С.55-57.

16. Тумонбаева Г. Б. Воздействие социальных факторов на разводимость в современных городских семьях Кыргызстана [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // «Научные исследования: от теории к практике»: X Международная научно - практическая конференция. Том 1 Россия. Чувашская республика г. Чебоксары.2016. - С. 254-258.

17. Тумонбаева Г. Б. Изменение семейных отношений в процессе перехода к рыночному укладу жизни в Кыргызстане [Текст] / Г. Б. Тумонбаева // Интерактивная наука. Ежемесячный международный

научный журнал. Россия. Чувашская республика г. Чебоксары, 2016. -. С.110-113.

Түмөнбаева Гүлүмкан Байышовнанын “Заманбап шаардык үй-бүлөнүн социалдык көйгөйлөрү (түштүк Кыргызстандын: Ош, Жалал-Абад, Кызыл-Кыя шаарларынын мисалында)” аттуу 22.00.04 – “социалдык түзүлүш, социалдык институттар жана процесстер” адистиги боюнча социология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Маанилүү сөздөр: урбанизация, социалдык көйгөйлөр, шаардык үй-бүлө, шаардык цивилизация, рынок мамилериндеги шаар, миграция, жумушсуздук, социалдашуу, социалдык институт, тарбия, инфраструктура, демография, үй-бүлө, ажырашуу, стереотиптер, ролдор, функциялар.

Изилдөөнүн объектиси: Ош, Жалал-Абад, Кызыл-Кыя шаарларында жашаган 18-45 жана андан да жогору жаштагы шаардын жашоочулары.

Изилдөөнүн предмети: шаарлар жана шаардык үй-бүлөлөрдүн социалдык көйгөйлөрүн жалпы мамлекеттик жана регионалдык үй-бүлөлүк саясаттын каражаттары менен чечүүнүн жолдору.

Изилдөөнүн максаты: Азыркы шаардык үй-бүлөнүн социалдык көйгөйлөрүн кыргыз коомунун трансформация процессинде изилдөө, ылайыктуу жыйынтыктарды негиздөө, сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн усулдары: изилдөө предметинин спецификасы комплекстүү изилдөө зарылдыгында турат. Шаардык үй-бүлөнү социалдык институт катары изилдөө ыкмасы эки тармактуу каралат. Биринчиден, үй-бүлөнү микросоциологиялык (үй-бүлө социалдык структуранын институционалдык элементи) феномен катары синтездөө. Экинчиден, үй-бүлөнү социологиялык гана эмес, демографиялык, тарыхый, социалдык-психологиялык, демографиялык, медициналык жана экономикалык маалыматтардын негизинде комплекстүү анализдөө

Илимий жаңылыгы:

- шаардык үй-бүлө социологиялык позицияда “шаардык турмуш кебетеси”, “жашоо сапаты”, “жашоо стили” категорияларынын негизинде талдоого алынып, аныкталгандыгы;

- шаар үй-бүлөсү институтунун талдоосунда болуп жаткан коомдук өзгөрүүлөр контекстинде концептуалдык мамилелердин негизделгендиги;

- үй-бүлөлүк мамилелердин калыптануусу жана аны ишке ашыруунун социалдык шартталышынын ачып көрсөтүлгөндүгү;

- коомдун институту жана анын кичи тутуму үй-бүлөнү кайта өндүрүүдө мамлекеттин бири-бирине карама-каршы келе турган ролунун көрсөтүлгөндүгү; кыргызстан коомунун социалдык тутумунда байыр алган структура сыяктуу шаардын маңыздык мүнөздөмөсүнүн аныкталгандыгы;

- коомдун трансформация мезгилиндеги азыркы шаардык үй-бүлө кризисинин спецификасы аныкталып, жана анын иштөөсүндө жалпы багыттары ачып көрсөтүлгөндүгү;

- кыргызстан коомунун өнүгүүсүнүн азыркы этабында үй-бүлө өнүгүшүнүн негизги тенденциялары аныкталып, байкалган кризистик көрүнүштөрдү жеңип чыгууда бир катар практикалык чаралар сунушталгандыгы.

Изилдөөнүн тажрыйбалык мааниси: Изилдөөнүн жыйынтыктары үй-бүлөнү пландоодо, демографиялык прогноздоодо, гендердик саясат боюнча атайын курстарды, үй-бүлө жана үй-бүлөлүк өз ара мамилелердин программаларын иштеп чыгууда, социология, үй-бүлө социологиясы, социалдык психология, мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу, жогорку окуу жайларда педагогиканы окутууда, ошондой эле мектеп билим берүүсүндө жана социалдык иштер практикасында пайдаланышы мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

Диссертации Тумонбаевой Гулумкан Байышовны на тему: «Социальные проблемы современной городской семьи (на примере городов юга Кыргызстана: Ош, Джалал-Абад, Кызыл-Кия)» представленной на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.04 - «социальная структура, социальные институты и процессы».

Ключевые слова и термины: урбанизация, социальные проблемы, городская семья, городская цивилизация, рыночный город, миграция, безработица, социализация, социальные институты, воспитание, инфраструктура, демография, семья, развод, стереотипы, роли, функции

Объект исследования горожане от 18 до 45 лет и выше, проживающие в городах Ош, Джалал-Абад, Кызыл-Кия.

Предмет исследования социальные проблемы городских семей и пути их решения средствами общегосударственной и региональной социальной и семейной политики.

Цель исследования - исследование социальных проблем современной городской семьи в процессе трансформации кыргызстанского общества, обоснование соответствующих выводов и выработка рекомендаций.

Методологическая основа диссертации – Специфика предмета исследования диктует потребность в комплексном подходе к изучению. Поиск методологии исследования городской семьи как социального института осуществлялся по двум основным направлениям. Во - первых, необходимо было совместить и по возможности синтезировать микросоциологический (семья как один из институциональных элементов социальной структуры) подходы к анализу изучаемого феномена. Во-вторых, комплексный характер самого объекта исследования обусловил необходимость применения междисциплинарной методологии в анализе семьи, что потребовало привлечения использования не только собственно социологический, но и демографический, исторический, социально-психологический, медицинский, экономический информации.

Научная новизна исследования

- с социологических позиций автором определены основные трактовки категорий «городской образ жизни», «качество жизни», «стиль жизни» применительно к городу и городской семье.

- обоснованы концептуальные подходы к анализу института семьи города в контексте происходящих общественных изменений;

- раскрыта социальная обусловленность формирования и осуществления семейных отношений, показана противоречивая роль государства в воспроизводстве семьи как института и подсистемы общества;

- определены сущностные характеристики города как поселенческой структуры в системе социальной структуры кыргызстанского общества;

- определена специфика кризиса современной городской семьи в период трансформации общества и выявлены наиболее общие направления ее функционирования;

- определены основные тенденции развития семьи на современном этапе развития кыргызстанского общества, предложен ряд практических мер по преодолению наблюдаемых кризисных явлений.

Практическая значимость полученных результатов Результаты проведенного исследования, могут быть использованы в планировании семьи; в составлении демографического прогноза; в разработке программ спецкурсов по гендерной политике по проблемам семьи и семейных взаимоотношений; в преподавании социологии, социологии семьи, социальной психологии, государственного и муниципального управления, демографии, педагогики в высших учебных заведениях, а также в системе школьного образования и практике социальной работы.

SUMMARY

the dissertation research of Tumonbayeva Gulumkan Baiyshovna on the theme: "Social problems of modern city family (on the example of the cities of the southern part of Kyrgyzstan: Osh, Jalal-Abad, Kyzyl-Kia)" on competition of a scientific degree of candidate of sociological sciences, specialty 22.00.04. – social structure, social institutes and processes.

Keywords: urbanization, social problems, city family, city civilization, market city, migration, unemployment, socialization, social institutes, upbringing, infrastructure, demography, family, divorce, stereotypes, roles, functions.

Research object: citizens from 18 to 45 ages and above, living in the cities of Osh, Jalal-Abad, Kyzyl-Kia.

Item: social problems of city families and ways of their decision by means of nation-wide and regional social and family policy.

The purpose of research: a research of social problems of modern city family in the course of transformation of Kyrgyzstan's society, justification of the corresponding conclusions and development of recommendations.

The methodological basis of the thesis: Specifics of an object of research dictates the need for an integrated approach for studying. Search of methodology of a research of city family as the social institute was carried out in two main directions. First of all, it was necessary to combine and whenever possible to synthesize microsociological (families as one of institutional elements of social structure) approaches to the analysis of a studied phenomenon. Secondly, the complex character of the object of the research has caused need of application of cross-disciplinary methodology for the analysis of family that has demanded attraction cross-disciplinary methodology in the analysis of family that has demanded attraction of use not only actually sociological, but also demographic, historical, social and psychological, medical, economic information.

Scientific novelty of the research

- from sociological positions the author has defined the main interpretations of categories "city way of life", "quality of life", "lifestyle" in relation to the city and city family.
- conceptual approaches to the analysis of the institution of the family of the city in the context of the happening public changes are proved;
- the social conditionality of formation and implementation of the family relations are disclosed, the contradictory role of the state in reproduction of family as an institute and a subsystem of society are shown;
- Intrinsic characteristics of the city as settlement structure in the system of social structure of Kyrgyzstan society are defined;
- the specifics of crisis of modern city family during transformation of society are defined and the most general directions of her functioning are revealed;
- the main tendencies of development of family at the present stage of development of Kyrgyzstan society are defined, a number of practical measures for overcoming the observed crisis phenomena is offered.

Application area. Terms and conclusions of the study can be used in family planning in compiling a demographic forecast in developing special courses on gender policy, family and family relationships, teaching sociology, family sociology, social psychology, state and municipal government, demography, pedagogy in higher education institutions as well as in the system of school education and the practice of social work.